

NBP

Centrum Pieniądza
im. Sławomira S. Skrzypka

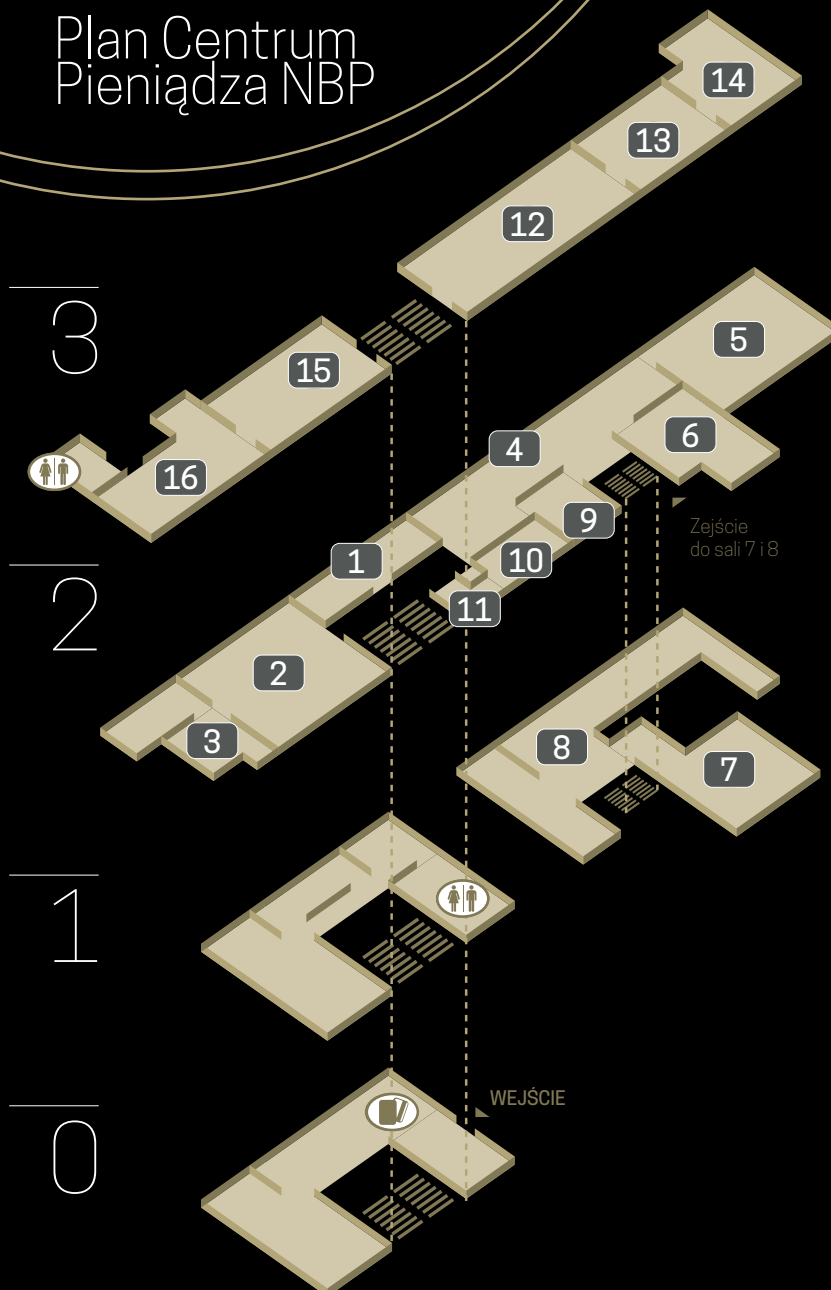
Nr 18
II kwartał 2019 r.

Banknoteka

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Plan Centrum Pieniądza NBP

POZIOM 3

- 12 Giełda i rynki finansowe
- 13 Nowoczesne systemy płatnicze
- 14 Unie walutowe i gospodarcze
- 15 Twórcą i produkcja pieniądza
- 16 Pieniądz w sztuce
- Toaleta

POZIOM 2

- 1 Spotkanie z pieniądzem
- 2 Antyk-średniowieczno-nowożytność
- 3 Systemy pieniężne
- 4 Ulica Bankowa
- 5 Bank centralny
- 6 Gabinet numizmatyka
- 9 Wojny
- 10 PRL
- 11 Transformacja

POZIOM 1

- 7 Laboratorium autentyczności
- 8 Skarbiec
- Toaleta

POZIOM 0

- Recepcja

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Drodzy Czytelnicy

Obchodzona w tym roku setna rocznica odrodzenia polskiego złotego jest okazją do przypomnienia jego początków, które sięgają ordynacji menniczej z 1528 r. Specjalnie dla czytelników „Bankoteki” przygotowaliśmy artykuł przewodnik po naszej złotej historii (str. 8).

Rok 1919 to ważna data w historii polskiego pieniądza. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. życie polityczne nabrało dynamiki, a w ślad za tym szły zmiany gospodarcze. W Sejmie Ustawodawczym trwały ożywione dyskusje nad przywróceniem jednolitej polskiej waluty. Dlaczego jednostką monetarną niepodległej Polski został złoty (a nie lech, piast, pol czy sarmata) można przeczytać w artykule „Narodziny złotego” w dziale *Edukacja* (str. 6).

Historia banknotów złotych (1919–1924) – od ich emisji do wprowadzenia do obiegu jest równie ciekawa i nieoczywista. Niektóre wydrukowane banknoty nigdy nie zostały środkiem płatniczym. Czasem był ku temu ważny powód, czasem zawinił... błąd ortograficzny (str. 23).

Banknoty wydrukowane w 1919 r. zdobiją tytułową stronę tej „Bankoteki”. Z kolei na tylnej okład-

ce prezentujemy połyskującą srebrem monetę 10 zł wyemitowaną przez Narodowy Bank Polski w związku z przypadającą w tym roku 100. rocznicą uznania złotego za walutę narodową.

Z tej okazji Zespół Zarządzania Zbiorami Centrum Pieniądza NBP przygotował wystawę monet kolekcjonerskich z lat 1995–2019. W artykule przybliżamy najciekawsze serie numizmatyczne NBP oraz uchylamy rąbka tajemnicy, dzięki jakim technikom artystycznym oraz wykorzystaniu jakich materiałów monety te są prawdziwymi dziełami sztuki.

Tych, którzy pragną zgłębić historię polskiego pieniądza, zapraszamy wraz z Zespołem ds. Edukacji na wędrowkę po Centrum Pieniądza NBP. Od tego roku podczas zwiedzania można skorzystać z audiobooków w wersji polskiej i angielskiej, a także z nowych programów edukacyjnych, w których wykorzystane są elementy gier, przyciągające zwłaszcza młodych zwiedzających.

Miłej lektury

Redakcja „Bankoteki”

Edukacja

Odrodzenie złotego

str. 5-7

Polski złoty

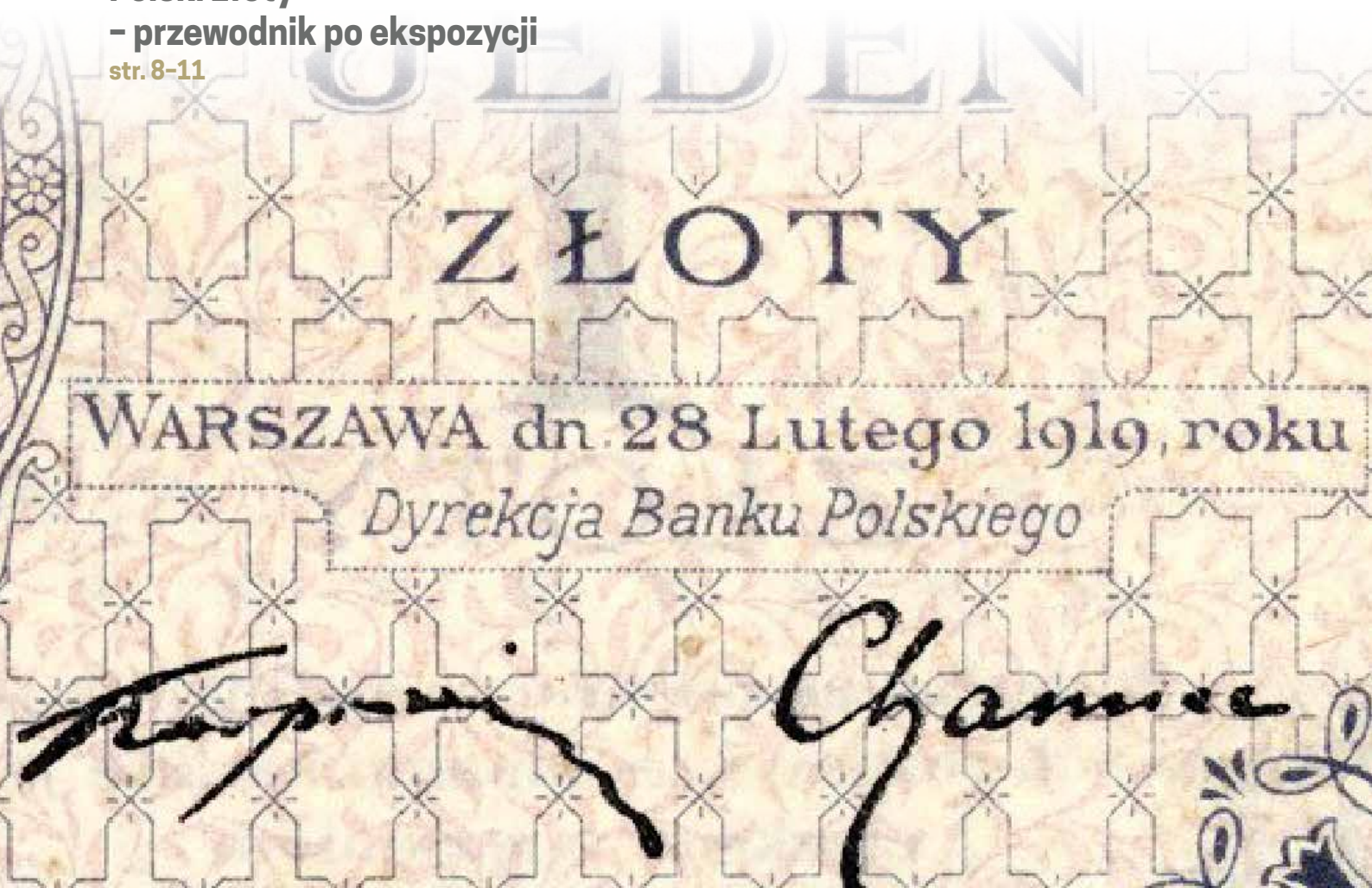
- przewodnik po ekspozycji

str. 8-11

Nowe programy edukacyjne

w Centrum Pieniądza NBP

str. 12-13

Odrodzenie złotego

5 lutego 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał dekret, który stanowił, że jednostką monetarną odrodzonej Rzeczypospolitej będzie lech. Dlaczego zatem to złoty zastąpił markę, a banknoty złotowe z datą 28 lutego 1919 r. wprowadzono do obiegu dopiero w kwietniu 1924 r.? Czy banknoty te wyemitował faktycznie Bank Polski SA? Kim wreszcie są osoby, których podpisy znajdują się na tych banknotach?

Wraz z odrodzeniem państwa polskiego oczywiste stało się ustanowienie jednolitej waluty na terytorium Rzeczypospolitej. Kwestia ta była przedmiotem ożywionej dyskusji, wśród zgłaszanych propozycji nazw były m.in. piast, pol i sarmata. Przywołany już dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa określił, że nową polską walutą jest lech. Inicjatywa nadania polskiej walucie nazwy lech wyszła od poznańskiego bankowca Józefa Englisha, który był ministrem skarbu w rządzie Ignacego

Paderewskiego. Zanim jednak English został ministrem skarbu w rządzie niepodległej Polski, piastował tę funkcję w przełomowym okresie październik–listopad 1918 r., w rządzie powołanym przez Radę Regencyjną. 11 listopada wraz ze Stanisławem Karpińskim, w imieniu władz polskich, przejął kierownictwo Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, tj. banku emisyjnego, który w kwietniu 1917 r. wprowadził do obiegu marki polskie.

Stanisław Karpiński
Fot. Wikipedia Commons

Zygmunt Chamec
Fot. Wikipedia Commons

Józef English
 Fot. Wikipedia Commons

Minister English powołał na stanowisko głównego dyrektora Kasy doświadczonego bankowca z kongresówki, Stanisława Karpińskiego. Wraz z zatrudnionym od początku w PKKP Zygmuntem Chamcem mieli nią zarządzać w okresie przejściowym, do jej likwidacji. Dekret Naczelnika Państwa z 7 grudnia 1918 r. nadawał PKKP wyłączne prawo do emisji polskiego pieniądza do czasu uchwalenia przez sejm ustawy o Banku Polskim. Póki co, aż do wyczerpania zapasu zgromadzonego w skarbcu przy ul. Bielańskiej, sukcesywnie wprowadzano banknoty, które były wydrukowane przed 11 listopada 1918 r. Pierwsza emisja „nowych” marek polskich, na sumę 500 mln, weszła do obiegu w marcu 1919 r. Od banknotów poprzednich emisji różniły się umieszczoną na nich deklaracją: „Państwo polskie przyjmuje odpowiedzialność za wymianę niniejszego biletu na przyszłą polską walutę”. Na tych banknotach figurują podpisy Stanisława Karpińskiego i Zygmunta Chamca.

Karpiński, niezależnie od przygotowań do emisji nowych banknotów markowych i organizacji banku (tworzenie oddziałów), który pełnił funkcje banku państwa podległego ministrowi skarbu, podjął prace nad ustawą o Banku Polskim. Wybory do Sejmu Ustawodawczego odbyły się pod koniec stycznia 1919 r., parlament zebrał się na pierwszym posiedzeniu 10 lutego i jeszcze w lutym komisja budżetowo-skarbowa pod przewodnictwem Antoniego Rządu zajęła się kwestią polskiej waluty. Za pilne uznano przygotowanie i druk banknotów, które zastąpiłyby marki. Przy tej okazji wyplątała się sprawa nazwy. W sejmowej komisji przeważała opinia, że dekret wydany przed dwoma tygodniami „w pośpiechu” wymaga zmiany. Przewodniczący komisji, prezentując na posiedzeniu plenarnym stanowisko komisji, powołał się na tradycję i „upodobania” dotyczące nazwy polskiej waluty panujące w społeczeństwie. Ministrowi Englishowi pozostało przychylić się do głosu większości. Zważywszy, że przywołane w trakcie debaty sejmowej: tradycja i przyzwyczajenia, na które powoływał się pochodzący z kongresówki Antoni Rząd, dotyczyły mieszkańców dawnego Królestwa Kongresowego (złoty został wycofany z obiegu w 1851 r.), w decyzji sejmowej

większości można się dopatrzeć zapowiedzi przesilenia, które doprowadziło do zmiany na stanowisku ministra skarbu.

English został ministrem skarbu, gdyż od 1911 r. był dyrektorem Banku Związku Spółek Zarobkowych SA. Reprezentował środowiska finansowe stosunkowo najmniej dotkniętej zniszczeniami wojennymi Wielkopolski. Poznańskie banki w zamian za pożyczki udzielone „centrowemu” rządowi Paderewskiego zapewniły sobie wpływ na obsadę resortów gospodarczych. Układ sił zmienił się jednak wraz z ukonstytuowaniem Sejmu Ustawodawczego. Przewodnictwo komisji budżetowo-skarbowej objął dr Antoni Rząd, poseł najsilniejszego sejmowego ugrupowania: Związku Ludowo-Narodowego, działacz spółdzielczy i Prezes Zarządu Głównego Banku Towarzystw Spółdzielczych. Podobnie jak Stanisław Karpiński od 1916 r. zasiadał w Radzie m. st. Warszawy. To z jego inicjatywy Sejm 28 lutego 1919 r. uchwalił ustawę zmieniającą nazwę polskiej waluty. Projekt nie wywołał dyskusji. Przyjęcie ustawy umożliwiło zlecenie opracowania projektów i druku banknotów złotych.

Druk zlecono drukarniom we Francji i Anglii. Kolejnym etapem przygotowań do wymiany marek polskich na złote miało być przedłożenie Sejmowi ustawy o Banku Polskim. Zanim to jednak nastąpiło, już w kwietniu ministra Józefa Englisha zastąpił Stanisław Karpiński. Propozycję objęcia teki ministra skarbu złożył Karpińskiemu minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski (późniejszy prezydent), który pod nieobecność premiera Paderewskiego kierował pracami rządu. Karpiński zobowiązał się w krótkim czasie przedłożyć Sejmowi projekt ustawy o Banku Polskim i przeprowadzić wymianę marek na złote. Jednak zasadniczym problemem, z którym musiał zmierzyć się rząd Paderewskiego

Naczelnik Józef Piłsudski i premier Ignacy Jan Paderewski w drodze na posiedzenie Sejmu Ustawodawczego (styczeń 1919 r.)
 Fot. Wikipedia Commons

Posiedzenie rządu Ignacego Jana Paderewskiego (luty 1919 r.)
Fot. Wikipedia Commons

było zapewnienie środków na bieżące działanie państwa. Skala potrzeb wynikających z prowadzonej wojny o granice, ale i konieczność sfinansowania pilnych i nieplanowanych wydatków, które uchwałał Sejm, zmuszała rząd do zaciągania kolejnych pożyczek w PKKP.

Wiosną 1919 r. nie istniał ani jednolity aparat skarbowy, ani jednolity system podatkowy. W obiegu funkcjonowały trzy waluty. Trwała sejmowa dyskusja o reformie rolnej, rosły koszty związane tak z wojną, jak i odbudową zniszczonego w toku działań wojennych kraju. W maju minister Karpiński omawiał w Sejmie projekt ustawy o Banku Polskim, która przewidywała wymianę na złote tylko 30% obiegowych marek. Pozostałe 70% to byłaby pożyczka udzielona Skarbowi Państwa – którą rząd spłacałby w kolejnych latach. Bank, zgodnie z przedstawionym projektem, byłby bankiem państwowym. Początkowo Karpiński planował oprzeć nową polską jednostkę monetarną na franku szwajcarskim. Wobec braku możliwości zaciągnięcia zewnętrznej pożyczki założył, że zabezpieczeniem będą rezerwy kruszcowe sukcesywnie gromadzone w wyniku darowizn na rzecz Skarbu Narodowego. Te, niestety, nie przyrastały w stopniu zadawalającym. W połowie lipca Karpiński skonstatował, że nie uda się związać wartości złotego z frankiem szwajcarskim. Dlatego omawiając w Sejmie sytuację budżetową, zapowiedział wymianę marek na złote w stosunku 1:1. W swoim dzienniku zanotował, że deficyt budżetu trzeba będzie jeszcze przez jakiś czas pokrywać emisją pieniądza, co będzie prowadzić do obniżki kursu złotego. Tymczasem lawinowo rosły wydatki budżetowe. Dopiero w czerwcu rząd przekazał Sejmowi wierzoność budżetową na drugą połowę roku z wyjaśnieniami, że może jedynie ogólnie szacować wpływy i wydatki. Na zarzuty posłów, że rząd w niedostatecznym stopniu dba o wpływy budżetowe, minister Karpiński odpowiadał, że wyższe wpływy zagwarantuje dopiero wzrost gospodarczy. Zarówno ugrupowania opozycyjne, jak i koalicja stanowiąca polityczne zaplecze rządu Paderewskiego w toku debaty budżetowej poddały politykę gospodarczą rządu druzgocącej krytyce. Inicjatywy ministra skarbu spadły z porządku obrad.

30 lipca Karpiński wobec braku możliwości dalszego procedowania w Sejmie przygotowanych projektów podał się do dymisji. Jego następcą i ostatnim ministrem skarbu w rządzie Paderewskiego został doświadczony galicyjski polityk Leon Biliński, dla którego priorytetem było ujednolicenie waluty na całym obszarze Polski. W tym celu nowy minister zlecił druk banknotów markowych w Wiedniu, a rząd odstąpił od planów wymiany marek na złote. Stanisław Karpiński ponownie objął stanowisko dyrektora Banku Towarzystw Spółdzielczych, a w lutym 1920 r. został prezesem Związku Banków. W 1922 r., jako kandydat Związku Ludowo-Narodowego w okręgu łódzkim, został senatorem. W czasie pracy w parlamencie wspierał, również wbrew stanowisku swojego ugrupowania, projekty przygotowane przez Władysława Grabskiego. W 1923 r. brał udział w spotkaniach organizowanych przez prezydenta Wojciechowskiego, których celem było przygotowanie reform podatkowej i walutowej. Premier Grabski powołał Karpińskiego na przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego i prezesa Rady Nadzorczej PKKP. Mimo że ostatecznie Bank Polski powstał jako spółka akcyjna, inicjatywa Karpińskiego, którą po raz pierwszy sformułował na początku 1918 r., publikując projekt ustawy o Banku Polskim, została zrealizowana. 29 marca 1924 r. Prezydent RP Stanisław Wojciechowski mianował Stanisława Karpińskiego prezesem Banku Polskiego SA. 28 kwietnia 1924 r. Bank Polski SA przystąpił do wymiany marek na złote według kursu 1:1 800 000. Do obiegu wprowadzono banknoty wydrukowane w roku 1919 i 1920. Na tych banknotach obok podpisu Stanisława Karpińskiego znajduje się podpis Zygmunta Chamca, który w tym czasie (1924 r.) nie był już związany z bankowością. Gruntownie i wszechstronnie wykształcony Chamiec w 1919 r. jako członek polskiej delegacji uczestniczył w Paryżu w rokowaniach pokojowych. Co warte odnotowania, po powrocie do Polski podjął pracę w Banku Handlowym i zaangażował się w tworzenie zrębów radiofonii. W czasie kiedy powstawał Bank Polski SA, Chamiec organizował spółkę „Polskie Radio”. Spółka, w której władzach znalazł się m.in. były premier Skólski, a także były prezydent Warszawy Drzewiecki, otrzymała koncesję na emisję rok później. W 1925 r. Zygmunt Chamiec został dyrektorem naczelnym Polskiego Radia.

Z perspektywy stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości spory i dyskusje jakie toczono w pierwszych miesiącach istnienia państwa na temat polskiej waluty mogą wydawać się zaskakujące. W rządzie Ignacego Jana Paderewskiego ministrami skarbu byli kolejno reprezentanci środowisk finansowo-gospodarczych Wielkopolski (Englich), Kongresówki (Karpiński) i Galicji (Biliński). Z biegiem lat, w miarę pogłębiającego się kryzysu, różnice poglądów przedstawicieli poszczególnych zaborów uległy zatarciu. Niewątpliwą zasługą Stanisława Karpińskiego było przypomnienie instytucji złotego i Banku Polskiego, które w 1924 r. otrzymały nowy, współczesny kształt, stając się z czasem symbolem sukcesu odrodzonej Rzeczypospolitej.

■ Mateusz Sora

100 lat temu polski złoty stał się ponownie oficjalną walutą niepodległej Polski

Centrum Pieniądza NBP jest niewyczerpanym źródłem informacji o polskim złotym, stale uzupełnianym. Najciekawsze eksponaty znajdują się w niżej przedstawionych salach.

Sala: Antyk – średniowiecze – nowożytność

Grosze

Złoty i grosz są dla nas dzisiaj nierozdzielnie ze sobą związane. Warto wiedzieć, że jeszcze zanim pojawiły się polskie złote, monetą znaną w całej Europie były **grosze**. Zaczęto ich używać w XII w. na terenie Włoch. W Polsce popularne były grosze praskie, a **Kazimierz Wielki** w XIV w. jako pierwszy polski król wybił w mennicy w Krakowie monety groszowe, a także mniejsze, na przykład o wartości pół i ćwierć grosza.

Półgrosz Kazimierza Wielkiego wybity w mennicy w Krakowie, srebro
Zbiory NBP

Trzeciak, Polska, Władysław Jagiello (1386–1434). Kw. NBP

8

Trzeciak (Ternar), Poland, Władysław Jagiello (1386–1434). Reverse. NBP

Półkopki Zygmunta Augusta

Jednostka monetarna zwana **polskim złotym** po raz pierwszy została zdefiniowana za czasów króla **Zygmunta I Starego**, w ordynacji mennicznej z 1528 r. Złoty odpowiadał 30 gro-

Półkopkę Zygmunta Augusta, wybity w mennicy w Wilnie, srebro
Zbiory NBP

szom. Był jednak tylko jednostką obrachunkową – nie istniały monety o takiej wartości. Złoty był wykorzystywany jako „wspólny mianownik”, np. w złotych obliczano wysokość należnych podatków czy żołąd, który wyłancano w innych monetach. Jako pierwszy monety o wartości **30 groszy** bił król Zygmunt II August, jednak produkowano je w mennicy

Władysław Jagiello (1386–1434).
Rw. NBP

Half-grosz, Poland, Władysław Jagiello (1386–1434). Reverse. NBP

litewskiej, dlatego historycy nie są zgodni, czy można je uznać za pierwsze monety złotowe. Monety nazywano półkawkami – kopa to 60 sztuk, zaś moneta odpowiadała wartością połowie kopy – 30 monetom groszowym.

Tymfy Jana Kazimierza

Kolejne monety o nominale 30 groszy to niesławne tymfy – bite za czasów Jana Kazimierza, od 1663 do 1666 r. Powstały w czasach bardzo trudnych dla Rzeczypospolitej. Wojny z Rosją, Turcją, Szwecją i powstanie Chmielnickiego spustoszyły kraj. W państwie brakowało

Tymf Jana Kazimierza, wybity w mennicy w Bydgoszczy, srebro
Zbiory NBP

Denar
Jagiello (1386–1434)

Kopiejka,
Witold (1386–1434)

Kopeck, Lithuania (1392–1430)

kruszczu, dlatego mimo nominalnej wartości 30 groszy **tymfy** zawierały niewiele srebra – jedynie za około 12 groszy. Ich pojawienie się w obiegu pogłębiło problemy gospodarcze kraju. Sama nazwa pochodzi od nazwiska dzierżawcy mennic koronnych odpowiedzialnego za ich bicie – Andrzeja Tymfa.

Sala: Gabinet numizmatyka

Złote Stanisława Augusta Poniatowskiego

Stanisław August Poniatowski zreformował system menniczny w Polsce. Podstawą nowego systemu stał się polski złoty, który był monetą srebrną i dzielił się na 30 groszy miedzianych lub 4 grosze srebrne. Po raz pierwszy na monetach znalazł się skrót **zł**

Talar Stanisława Augusta o wartości 6 złotych
Zbiory NBP

oznaczający ich nazwę, a monety groszowe z brązu były pierwszymi, na których wszystkie napisy były w języku polskim.

Złoty polski złoty

Mimo utraty przez Polskę niepodległości polski złoty był emitowany jeszcze przez kilkadziesiąt lat, aż do 1841 r. Ciekawym świadectwem historii są **złote monety** z pierwszej połowy XIX w. o nominałach 25 i 50 złotych,

z wizerunkiem ówczesnego cara Rosji, a razem króla Polski – Aleksandra, zwane pojedynczym i podwójnym złotym królewskim. Są to pierwsze polskie złote wykonane ze złota. Innymi unikalnymi numizmatami z tego okresu

Monety 25- i 50-złotowe wykonane ze złota
Zbiory NBP

są monety srebrne o wartości wyrażonej w dwóch walutach – złotych i rublach.

Sala: Bank centralny

Pierwsze papierowe polskie złote

Koniec XVIII w. to okres stopniowej utraty niepodległości. Ostatnim zrywem, który miał temu zapobiec, było powstanie kościuszkowskie. Zapisało się ono także w historii polskiego złotego, ponieważ to władze powstania po raz pierwszy w dziejach zdecydowały się wyemitować **polskie złote w postaci papierowej**. Były to nie banknoty, lecz bilety skarbowe, ponieważ emitował je nie bank, lecz

Bilety skarbowe z okresu powstania kościuszkowskiego
Zbiory NBP

specjalnie powołana Dyrekcja Biletów Skarbowych. Po zakończeniu powstania planowano wymieniać je na srebrne monety pozyskane dzięki sprzedaży dóbr narodowych.

Złoty powstańczy

Podczas powstania listopadowego (w 1831 r.) Bank Polski, pierwszy polski bank centralny i emitent polskich złotych, włączył się w działalność niepodległościową. Powstały wówczas monety oraz banknoty z herbami Polski i Litwy, nawiązujące do tradycji monet Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Do obiegu wprowadzono charakterystyczny zielony **banknot o nominale 1 zł**. Teoretycznie banknoty te można było wymieniać na monety kruszczowe, ale Bank Polski

Banknot o nominale 1 zł z podpisem dyrektora Banku Polskiego, H. Łubieńskiego
Zbiory NBP

nie dysponował odpowiednią ilością kruszcu, aby tego dokonać. Banknoty te zostały wycofane w grudniu 1832 r. i dzisiaj stanowią rzadkie okazy kolekcjonerskie.

Złoty – odrodzenie

Polski złoty zniknął z obiegu w 1841 r. Jego ponowne pojawienie się związane jest z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Wraz z odrodzeniem polskiej państwowości w 1918 r. i scalaniem ziem znajdujących się wcześniej pod zaborami, a więc w trzech różnych organizmach państwowych, pojawiła się konieczność ustanowienia jednolitej waluty na terytorium Rzeczypospolitej. Już 28 lutego 1919 r. Sejm Ustawodawczy przyjął ustawę, na mocy której nadał nazwę **złoty** przyszłej polskiej walucie.

Złoty wchodzi do obiegu

W styczniu 1924 r. rząd Władysława Grabskiego przeprowadził reformy: monetarną i skarbową, które określały m.in. zasady systemu pieniężnego i ramy działalności banku

centralnego. Najbardziej widocznym symbolem wprowadzanych zmian była wymiana marek polskich na złote. Ich emitentem był nowo powołany bank centralny – **Bank Polski SA**. Projektantami polskich monet i banknotów byli wybitni artyści: Józef Mehoffer, Wacław Borowski, Edward Witting czy Tadeusz Breyer.

Złoty na Polskiej Liście Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata

Władze odrodzonej Rzeczypospolitej prowadziły konsekwentną politykę monetarną, umieszczając na znakach pieniężnych postacie symbolizujące walkę o niepodległość (Tadeusza Kościuszkę, księcia Józefa Poniatowskiego, Emilię Plater) i uwieczniając wydarzenia istotne dla polskiej historii (koronację Bolesława Chrobrego, uchwalenie Konstytucji 3 maja). W 2018 r. polska jednostka monetarna ZŁOTY – zespół monet, ich prób oraz wzorów banknotów – została wpisana na listę **Pamięć Świata UNESCO**.

Sala: Laboratorium autentyczności

Zabezpieczanie banknotów przed fałszowaniem

Obecnie w obiegu znajduje się 2 119,9 mln sztuk banknotów o łącznej wartości 214 403 mln zł (dane NBP za IV kw. 2018 r.). Bardzo rzadko zdarzają się wśród nich falsyfikaty – NBP jako emitent złotych dba, aby banknoty były odpowiednio zabezpieczone przed fałszowaniem. Niektóre zabezpieczenia są widoczne gołym okiem, np. papier zawierający bawełniane włókna, znak wodny, nitka zabezpieczająca, specjalne farby, zabezpieczenia z folii. Są też takie, które widać dopiero w świetle UV lub w podczerwieni. Ze wszystkimi zabezpieczeniami, a także z przykładami fałszywych banknotów i metodami rozpoznawania autentyczności banknotów można zapoznać się w tej sali.

Banknot autorstwa Józefa Mehoffera
Zbiory NBP

Zespół monet i banknotów wpisanych na listę Pamięć Świata UNESCO
Zbiory NBP

Laboratorium autentyczności w Centrum Pieniądza NBP
Fot. Krzysztof Słomka

Sala: Upadek komunizmu

Denominacja

Druga połowa lat 80. i początek lat 90. XX w. to czas narastającej inflacji, zwiększania się

nominałów banknotów i wychodzenia monet z użycia. Najwyższy nominał w obowiązującej wówczas serii banknotów „Wielcy Polacy” miał banknot o wartości 2 000 000 zł z Ignacym Janem Paderewskim. Kiedy nadmierną inflację udało się opanować, podjęto decyzję o przeprowadzeniu **denominacji** – mówilo się, że złoty stracił cztery zera. 1 stycznia 1995 r. do obiegu weszły nowe banknoty z serii „Władcy polscy”, w której do 2016 r. najwyższy nominał miał banknot 200 zł z Zygmuntem I Starym. W 2017 r. seria ta wzbogaciła się o banknot 500 zł z Janem III Sobieskim.

Monety kolekcjonerskie upamiętniające odzyskanie niepodległości i odrodzenie złotego Zbiory NBP

Banknoty sprzed denominacji oraz odpowiadające im nowe monety i banknoty
Fot. Krzysztof Słomka

Sala: Twórca i produkcja pieniądza

Monety kolekcjonerskie

Narodowy Bank Polski ma wyłączne prawo emitowania znaków pieniężnych Rzeczypospolitej Polskiej – **złotych i groszy**, w tym monet i banknotów kolekcjonerskich.

W 2018 r., w związku z 100. rocznicą odzyskania niepodległości, powstały monety okolicznościowe w kształcie kuli, wykonane ze

srebra i złota. Znajduje się na nich fragment hymnu Rzeczypospolitej: „Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy” oraz wizerunki rewersów trzech monet: 5 zł z 1928 r. z postacią greckiej bogini zwycięstwa Nike, monety próbnej o nominale 100 zł z 1966 r. z wizerunkiem Mieszka I i Dąbrówki oraz współczesnej monety obiegowej o nominale 1 zł.

W 2019 r. Narodowy Bank Polski upamiętnił setną rocznicę odrodzenia złotego przez wyjątkowe emisje zestawów monet o nominacjach 1, 2, 5, 10, 20, 50 groszy oraz 1, 2, 5 złotych wybitych w srebrze i złocie.

Banknoty kolekcjonerskie

Banknoty kolekcjonerskie są emitowane z okazji ważnych wydarzeń lub upamiętniają wybitne postaci, autorytety i ich rolę w historii Polski i Polaków. Dotychczas Narodowy Bank Polski wyemitował **10 banknotów kolekcjonerskich**. Wszystkie można zobaczyć w Centrum Pieniądza NBP. Szczególnie warto zwrócić uwagę na najnowszy banknot kolekcjonerski, który upamiętnia 100. rocznicę odzyskania niepodległości.

Pierwszym polskim banknotem kolekcjonerskim był banknot 50-złotowy z wizerunkiem

Jana Pawła II, wyemitowany w 2006 r., w 28. rocznicę wyboru Karola Wojtyły na papieża. W 2011 r., w 100-lecie przyznania Nagrody Nobla Marii Skłodowskiej-Curie Narodowy Bank Polski wyemitował banknot kolekcjonerski o nominale 20 zł. Z kolei w 2016 r., w 1050. rocznicę przyjęcia przez Polskę chrztu, wyemitowano banknot z wizerunkiem pierwszego historycznego władcy Polski – księcia Mieszka I oraz jego żony, księżniczki czeskiej Dobrawy.

■ Marta Dulinicz

Banknoty kolekcjonerskie wyemitowane przez NBP Zbiory NBP

Nowości edukacyjne

Program edukacyjny Centrum Pieniądza NBP na bieżąco uzupełniamy o nowe elementy i metody animacji, pamiętając o różnych grupach odbiorców.

Na początku 2019 r. przygotowaliśmy dwie propozycje dla zwiedzających indywidualnie. Do oferty wprowadzamy też dwa nowe tematy zajęć dla szkół.

1. Audiowycieczki – stała oferta dla zwiedzających indywidualnie

Wizyta w Centrum Pieniądza NBP to forma spędzenia wolnego czasu, który przecież cenimy najbardziej i chcemy dobrze wykorzystać. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom gości, przygotowaliśmy audiowycieczki po ekspozycji. Jedną ścieżką jest przeznaczona dla dorosłych, którzy samodzielnie zwiedzają ekspozycję, druga dla szczególnych gości, jakimi są rodziny z dziećmi. W obu audiowycieczkach podstawą jest dobra nawigacja. Zwiedzający, mimo że znajduje się po raz pierwszy w danym miejscu, nie czuje się zagubiony. Głos lektora prowadzi go równie dobrze jak przewodnik.

Ścieżka rodzinna przypomina słuchowisko, w którym pojawiają się różni bohaterowie: numizmatyk, strażnik, archeolog. Dzięki doskonale przygotowanemu nagraniu oraz przystępnemu scenariuszowi nawet trudne zagadnienia prezentowane na wystawie stają się zrozumiałe.

Podczas zwiedzania ekspozycji ważną rolę odgrywają indywidualne zainteresowania. Z tego powodu audiowycieczka dla dorosłych nie tylko prowadzi ustaloną trasę, ale też pozwala od niej odejść, by podążać za własnymi zainteresowaniami, a następnie wrócić na główną ścieżkę zwiedzania. Narrację zsynchronizowano z filmami oraz prezentacjami

multimedialnymi – dzięki temu audioprzewodnik staje się kompleksowym narzędziem indywidualnego zwiedzania. Lektor mówi prostym, zrozumiałym językiem. A oto fragment narracji w sali Bank centralny:

Tutaj zatrzymajmy się przy gablocie z dużą fotografią mężczyzny na koniu.

Gentleman ten to Władysław Grabski, nazywany ojcem polskiego złotego. W 1924 roku jako premier i minister skarbu przeprowadził reformę walutową, która uratowała Polskę przed bankructwem.

Jak do tego doszło?

Takie wyjaśnienie można usłyszeć z taśmy audioprzewodnika:

Audioprzewodnik pozwala na samodzielne zwiedzanie, zgodne z własnymi zainteresowaniami
Fot. NBP

W 1918 roku, po odzyskaniu niepodległości, Polska przez kilka lat pozostawała w bardzo trudnej sytuacji gospodarczej. Obowiązującą walutą była odziedziczona po niemieckim zaborcy marka zwana polską. Z roku na rok traciła ona jednak na wartości, co skończyło się w efekcie hiperinflacją.

W tej sytuacji Grabski okazał się mężem opatrnościowym. Naprawę finansów rozpoczął od zrównoważenia budżetu. Następnym krokiem było wprowadzenie złotego, którego emitentem ustanowiono nowo utworzony bank centralny, pod nazwą Bank Polski Spółka Akcyjna. Wartość złotego była równa frankowi szwajcarskiemu i odpowiadała wartości 9/31 grama czystego złota. Za dolara płacono 5 zł 18 gr.

2. Gra edukacyjna – specjalna oferta dla zwiedzających indywidualnie

Gra edukacyjna to kolejny element naszej oferty mogący uatrakcyjnić zwiedzanie Centrum Pieniądza NBP przez osoby dorosłe. Gra jest przeznaczona dla zwiedzających indywidualnych – połączonych w małe grupy liczące od 2 do 5 osób. Będziemy ją organizować w szczególnych dniach, np. podczas Nocy Muzeów, w ferie i wakacje. Informacje na ten temat znajdują się na stronie internetowej Centrum Pieniądza NBP.

Gra umożliwia zwiedzenie Centrum Pieniądza NBP w zupełnie nowy sposób, gwarantując uczestnikom emocje. W trakcie jej trwania na ekspozycji pojawia się pięciu „agentów” (w te role wcielił się nasi animatorzy). Każdy zespół musi ich odnaleźć i rozwiązać przygotowane przez nich zadanie – ułożyć drogę do zadań

Półkopek, tymf i klipa – informacje o tych monetach zdobywają uczestnicy gry edukacyjnej „w trzy kubki”
Fot. NBP

banku centralnego, pokazać bessę na giełdzie lub pokonać prowadzącego grę w „trzy kubki”. Uczestnicy muszą ciągle zachowywać czujność, szukając na ekspozycji odpowiedzi na podchwytliwe pytania. A wszystko to odbywa się pod presją czasu. Na koniec trzeba przeliczyć zebrane punkty, sprawdzić, na ile „gwiazdek” się zasłużyło, i odebrać nagrodę.

3. „Bank centralny” – stała oferta zajęć dla szkół

„Bank centralny” to zajęcia prowadzone przez animatorów w wybranych salach Centrum Pieniądza NBP. Przeznaczone są dla grup zorganizowanych – uczniów szkół ponadpodstawowych.

Dzięki zajęciom uczniowie poznają podstawowe funkcje banku centralnego i genezę tej instytucji na świecie. Dowiadują się, czym jest Narodowy Bank Polski i co oznacza jego najważniejsze hasło „Dbamy o wartość pieniądza”. Podczas zajęć dużą wagę przykładamy do wyjaśnienia roli organów NBP oraz zadań wykonywanych przez poszczególne departamenty.

Na zajęciach wykorzystywane są informacje zgromadzone między innymi w salach Antyk – średniowiecze – nowożytność, Systemy pieniężne, Bank centralny czy Skarbiec. Uczniowie nie tylko słuchają animatora, muszą też samodzielnie poszukiwać informacji, analizując eksponaty i treści multimedialne. Pomocą jest specjalnie przygotowana karta zadań. Autorką scenariusza zajęć jest doświadczona nauczycielka i animatorka Centrum Pieniądza NBP, Iwona Szymańska-Jasińska (we współpracy z Zespołem Edukacji Centrum Pieniądza NBP).

4. Dzieje złotego – zajęcia dla szkół, polecane w 100. rocznicę odrodzenia złotego

„Dzieje złotego” prowadzą animatorzy w wybranych salach Centrum Pieniądza NBP. Przeznaczono je dla grup zorganizowanych – uczniów szkół ponadpodstawowych.

Spotkanie pozwala na podróż w czasie śladami polskiej waluty, od momentu jej narodzin aż po denominację z 1995 r. Jest to dobra okazja, aby pogłębić wiedzę nabytą podczas

szkolnych lekcji historii oraz dostrzec, że kondycja pieniądza potrafi wiele powiedzieć o sytuacji politycznej oraz gospodarczej Polski w różnych okresach historycznych.

Podczas zajęć odwiedzane są sale: Antyk – średniowiecze – nowożytność, Gabinet numizmatyka, Bank centralny oraz Twórca pieniądza i produkcja pieniądza. Uczniowie mają okazję zapoznać się z najciekawszymi eksponatami związanymi z tematem lekcji oraz rozwiązać zadania na specjalnie przygotowanej karcie pracy. Czy złoty zawsze dzielił się na 100 groszy? Która moneta stanowiła „zapowiedź nieszczęść Królestwa”? Kiedy w Polsce pojawiły się pieniądze papierowe? W jaki sposób radzono sobie, gdy brakowało surowców do produkcji monet? Odpowiedzi na te i inne pytania można znaleźć, biorąc udział w zajęciach „Dzieje złotego”. Scenariusz został przygotowany przez Zespół ds. Edukacji Centrum Pieniądza NBP.

■ *Marta Dulinicz,
Katarzyna M. Rokosz,
Adam Skręta*

Karta pracy do zajęć: Dzieje złotego
Fot. NBP

Ekspozycje

Monety kolekcjonerskie NBP w 100-lecie złotego

Wystawa przekrojowa **str. 15-19**

Nowa stała wystawa monet

Monety kolekcjonerskie wyemitowane przez NBP w latach 1995–2019

Dorobek emisyjny Narodowego Banku Polskiego był dotychczas prezentowany jedynie w katalogach. Zespół Zarządzania Zbiorami Centrum Pieniądza NBP postanowił zaprezentować większość monet kolekcjonerskich z lat 1995–2019 na wystawie, którą można oglądać w Centrali NBP. Okazją do tego stała się 100. rocznica odrodzenia polskiego złotego, przypadająca 28 lutego 2019 r.

Na wystawie umieszczono monety kolekcjonerskie wyemitowane przez NBP w latach 1995–2019. Jest to doskonała okazja do zapoznania się z bogactwem wzorów, form i tematów współczesnych polskich monet kolekcjonerskich, których liczba sięga prawie 500 sztuk. Spośród wyemitowanych w podanym okresie serii monet na wystawę wybrano następujące: *Jan Paweł II, Królowie i księżęta, Kultura i sztuka, Ludzie, instytucje, Bohaterowie i rocznice, Wydarzenia, Zwierzęta Świata*. Zaprezentowano także wyjątkowe monety o nietypowych nominałach lub liczbie emisyjnej, m.in.:

- złotą monetę z 2009 r. wyemitowaną z okazji 25. rocznicy śmierci ks. Jerzego Popiełuszki o wyjątkowym nominale 37 zł, wskazującym na wiek ks. Jerzego w chwili śmierci;

- monetę upamiętniającą beatyfikację Jana Pawła II o nominale 1000 zł;

- monety wyemitowane w 2018 r. z okazji setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, w tym:
  - okolicznościową monetę w standardzie obiegowym o nominale 5 zł, na której umieszczono napis: „100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości”,

wybitą w symbolicznym nakładzie 38 424 000 szt., tak aby trafiła do każdego Polaka;

- złotą monetę w kształcie kuli o nominale 2018 zł, wyemitowaną w liczbie 100 szt.;
- srebrną monetę w kształcie kuli o nominale 100 zł, wyemitowaną w liczbie 1918 szt.

Na wystawie zaprezentowano również wymiutowane w 2019 r. przez Narodowy Bank Polski, wyjątkowe zestawy monet złotych i srebrnych o nominałach 1, 2, 5, 10, 20, 50 groszy oraz 1, 2, 5 złotych upamiętniające 100. rocznicę ustanowienia złotej polską walutą.

- Herby województw (2004–2005)
- Historyczne miasta w Polsce (2005–2008)
- Miasta w Polsce (2009–2011)
- Poczet królów i książąt polskich (1979–2005)

- Polski Rok Obrzędowy (2001–2006)
- Polskie okręty (2012–2013)
- Ochrona środowiska (1977–1986)
- Żołnierz polski na frontach II wojny światowej (1989–1995)
- Dowódcy Armii Krajowej (1990–1998)

Serie monet okolicznościowych emitowanych przez NBP:

- Zakończone:
  - Dzieje Złotego (2004–2007)
  - Historia Jazdy Polskiej (2006–2011)

Moneta 10 zł

Temat:
Sejm Ustawodawczy 1919–1922

Najnowszym eksponatem na wystawie monet kolekcjonerskich jest srebrne 10 zł wyemitowane przez NBP w stulecie odrodzenia złotego.

W 2019 r. obchodzimy również 100. rocznicę powołania Sejmu Ustawodawczego, pierwszego parlamentu w niepodległej Polsce. Doprowadził on do scalenia ziem wchodzących w skład państw zaborczych i stworzenia podstaw ustroju odradzającej się Rzeczypospolitej – nowoczesnej demokracji opartej na zasadzie trójpodziału władzy. Jego dziełem jest uchwalenie konstytucji marcowej (17 marca 1921 r.).

Na awersie monety na tle polskiej flagi umieszczono dwa godła – Rzeczypospolitej z lat 1919–1927 oraz współczesne. W ten sposób podkreślono ciągłość tradycji parlamentarnych w naszym kraju. Centralnie, pomiędzy wizerunkami orłów widnieje łaciński napis: *Salus Rei Publicae Suprema Lex* (Dobro Republiki Najwyższym Prawem), będący maksymą Sejmu II Rzeczypospolitej.

Na rewersie monety zaprezentowano portret marszałka Sejmu Ustawodawczego Wojciecha Trąpczyńskiego oraz wizerunek jego łaski marszałkowskiej, ufundowanej przez postów. Głowica łaski przedstawia wzburzone fale morskie, na których unosi się łódź (symbol państwa). Jej maszt zwieńczony jest orłem w koronie siedzącym w dębowym wieńcu – alegorii zwycięstwa.

■ NBP/DES

– Narodowy Bank Polski emituje monety okolicznościowe upamiętniające ważne wydarzenia, postaci i rocznice historyczne, związane m.in. ze światem kultury, nauki, sztuki, sportu, przyrody. Do monet okolicznościowych obecnie emitowanych zaliczają się:

- **monety kolekcjonerskie**, wykonane z metali szlachetnych – złota lub srebra,
- **monety obiegowe** o nominale 5 zł, których pierścień jest wykonany ze stopu MN 25, zaś rdzeń z CuAl6Ni2.

NBP nie emituje już monet okolicznościowych o wartości nominalnej 2 zł ze stopu Nordic Gold. Ostatnią monetą tego typu wprowadzono do obiegu w kwietniu 2014 r.

Często, aby monety uatrakcyjnić, poddaje się je dodatkowym procesom, ozdabia różnymi materiałami bądź wybija w nietypowym kształcie. Przykładowo, bursztynu użyto po raz pierwszy na monecie 20 zł Szlak Bursztynowy, cyrkonii – na 20 zł Kołędnicy, szkła – na 10 zł 400-lecie polskiego osadnictwa w Ameryce Północnej, ceramiki – na 20 zł Zamek w Malborku, a krzemienia na 20 zł Krzemionki Opatowskie. Dodatkowo wykonuje się także nadruki w technice tampondruku – monety 20 zł z serii *Polscy Malarze XIX/XX wieku* i emalii – 10 zł i 200 zł na 20-lecie NSZZ „Solidarność” lub nadrukowuje obrazy hologramowe – 20 zł Noc Świętojańska.

Atrakcyjność wizualną podnoszą także efekty specjalne:

- kątowy, zastosowany po raz pierwszy na monecie 2 zł *Rok 2000*; (w zależności od kąta patrzenia widzimy księżyc i gwiazdy oraz oznaczenie roku 2000 lub słońce i oznaczenie roku 2001)
- oksydowanie, użyte przy wybijaniu monety 20 zł *Szlak Bursztynowy*; (pokrycie monety cienką warstwą tlenków, dzięki czemu nabiera matowej, ciemnoszarej barwy)
- zastosowanie nietypowych kształtów monet:
  - kwadratowe 20 zł *Jan Paweł II – 25-lecie pontyfikatu* z 2002 r.;
  - 10 zł w kształcie soczewki wyemitowane z okazji 100-lecia Politechniki Warszawskiej;
- okrągły otwór w centralnej części monety (2 zł – *10 lat Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy*);
- platerowanie, zastosowane na monecie 10 zł *Igrzyska XXVIII Olimpiady – Ateny 2004*; (rdzeń awersu oraz pierścień rewersu pokryte są cienką warstwą złota)
- polerowanie fragmentu monety – 10 zł *Kłuszyń i Grunwald*;

- mikrodruk, po raz pierwszy zastosowany na monecie 10 zł *100. rocznica urodzin Jana Karłowicza* wyemitowanej w 2014 r.; (mikroskopijny nadruk, często nieczytelny i niedostrzegalny gołym okiem, widoczny dopiero w dużym powiększeniu).

Ze względu na wartość materiałów, z jakich wykonane są monety kolekcjonerskie, ich cena emisyjna jest wyższa niż nominalna. Z kolei monety 5 zł są zamieniane po wartości nominalnej, czyli za jedną monetę okolicznościową 5 zł można otrzymać obiegowe 5 zł. Warto pamiętać, że wszystkie monety okolicznościowe emitowane przez NBP są prawnym środkiem płatniczym w Polsce. Ich siłą nabywczą określa nominalna umieszczona na awersie. Niezależnie jednak od wysokości nominalu, monety te mają swoją wartość kolekcjonerską, którą określa rynek numizmatyczny.

■ Marlena Koter

Źródła:
www.nbp.pl
 zbiory numizmatyczne NBP

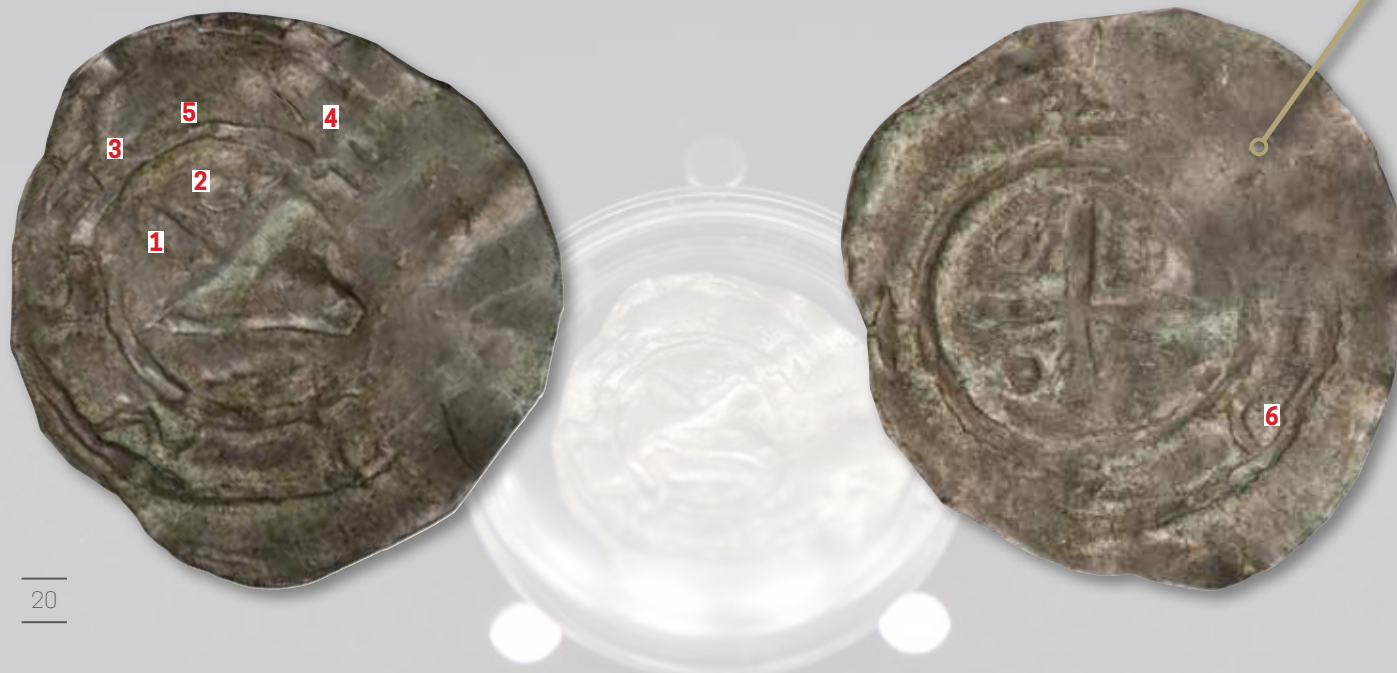
Historia jednej monety, czyli niezwykły denar Mieszka. Początki polskiej monety

W Pudełku Numizmatyka na ekspozycji Centrum Pieniądza NBP, w gablotce z najstarszymi polskimi monetami znajduje się pewien interesujący denar. Między badaczami średniowiecza stale toczy się spór o emitenta i datę wybicia tej z pozoru nieefektywnej monety.

Denar został swego czasu uznany za najstarszą polską monetę, wybitą przez pierwszego władcę państwa polskiego, Mieszka I (ok. 960–992). Jednak obecnie większość badaczy, w tym autor wcześniejszej koncepcji, przypisują tę monetę raczej wnukowi Mieszka I, noszącemu zresztą jego imię, czyli późniejszemu królowi Mieszkowi II Lambertowi (1025–1034). Wraz z odkryciem nowych skarbów wczesnośredniowiecznego pieniądza oraz zmianami w atrybucjach (czyli określeniu miejsca i daty wybicia monety oraz emitenta) innych monet pojawiły się z kolei przesłanki, że monetę wybito jeszcze za czasów panowania Bolesława Chrobrego (992–1025) przez Mieszka Bolesławowicza jako

księcia i następcę tronu. Jakby sytuacja nie była już skomplikowana, część numizmatyków wciąż optuje za wcześniejszą atrybucją, powołując się na ogólny wygląd denara, jego ikonografię i średnią masę. Również w świadomości publicznej moneta ta nadal funkcjonuje jako najstarszy polski pieniądz, szczególnie że na banknocie 10-złotowym obok popiersia Mieszka I niezmiennie widnieje wizerunek awersu denara.

W nowszej literaturze przedmiotu, podobnie jak w opierających się na nich katalogach aukcyjnych, Mieszkowi Bolesławowicowi przypisywane są trzy typy monet. Dwa z nich noszą na awersie specyficzny wizerunek,

którego interpretacja wciąż pozostaje niejasna. Opisuje się go zazwyczaj jako półokrąg, wzgórze lub kopułę zwieńczoną krzyżem, niekiedy interpretując ten element jako czapkę książęcą czy koronę. Otokowo w podwójnej obwódce perełkowej znajduje się mniej lub bardziej zbarbaryzowany łaciński napis MISICO, MIDICO, lub wstecznie MTL-SEC, oznaczający imię emitenta, czyli Mieszka. W typie późniejszym, powstałym poprzez poprawienie zużytego stempla typu pierwszego, po obu stronach krzyża na awersie widnieją jeszcze dwa łuki niewiadomego przeznaczenia. Na typie pierwszym takich łuków brak. Na rewersie obu typów znajduje się krzyż prosty (w typie II dodatkowo

wyposażony w poprzeczki na końcach), w kątach którego widnieją cztery kulki. W podwójnym otoku perełkowym znajdują się dwie litery E i dwa krzyżyki dla typu I oraz cztery swastyki (symbole solarne, zwane także *crux gammata*) dla typu II.

Denar ze zbiorów NBP należy do typu starszego wg klasyfikacji prof. Stanisława Suchodolskiego. Zgodnie z tym na awersie widać wzgórze z krzyżem bez łuków, a w otoku znajduje się pisana wstecznie zbarbaryzowana legenda [M]TLSE[C]. Z kolei na rewersie widnieje wspomniany wcześniej krzyż prosty, wokół niego częściowo tylko widoczne znaki E[E+]-. I nie byłoby w tej monecie nic niezwykłego, gdyby nie to, że po obu stronach, szczególnie na awersie, widać pewne dodatkowe elementy, których na około 40 dotychczas znanych egzemplarzach nie znajdujemy.

Po głębszej analizie denara okazało się, że jest wybitny podwójnie. Ale i w tym nie byłoby nic niespotykanego, bowiem podwójne uderzenia stemplem pojawiają się na monetach i jest to naturalny skutek uboczny techniki bicia stosowanej w średniowieczu i we wczesnej nowożytności, kiedy to sprężynujący metal, z którego był wykonany górny stempel, pod wpływem uderzenia młotem dobijał dodatkowo jeszcze raz wizerunek, niekiedy z lekkim przesunięciem, co objawia się charakterystycznym „cieniem” na jednej lub obu stronach monety.

Tym razem jednak sytuacja była, jak się wydaje, bardziej skomplikowana. Zgodnie z sugestiami prof. Stanisława Suchodolskiego (za które autorka uprzejmie dziękuje) być może górny stempel był w trakcie uderzenia lekko nachylony i pierwsze uderzenie mogło nie odbić wizerunków wystarczająco mocno, wtedy znaczna część krążka byłaby pozbawiona rysunku. Jakielkolwiek nie byłyby przyczyny nieczytelności pierwszego bicia, mincerz podjął decyzję o ponownym, już bardziej starannym, przybiciu stempli na ten sam krążek. Uczynił to jednak obracając wcześniej monetę stronami tak, że po powtórnym uderzeniu awers znalazł się na rewersie i odwrotnie. Dlatego na obecnej stronie głównej denara widać obok wzgórza także fragment krzyża prostego (1) i charakterystyczną kropkę między jego ramionami (2), natomiast praktycznie nie odbił się krzyżyk wieńczący wzgórze. Z kolei w otoku (5) pozostał krzyżyk (3) i słabiej widoczna litera E (4), mieszczące się nad ramionami krzyża prostego (1). Na rewersie z pierwszego bicia niewiele można zidentyfikować – tylko w napisie otokowym jest widoczna odwrócona litera L (6), pozostała po pierwotnej legendzie [MT]L[SEC]. O podwójnym biciu monety świadczy też jej średnica, nieco większa niż mają standardowe denary emisji Mieszka Bolesławowica, a także kształt krążka – nie zbliżony do okrągłego jak zazwyczaj, a bardziej wyciągnięty z jednej strony.

Denar ze zbiorów NBP zasługuje na szczególną uwagę zwiedzających Centrum Pieniądza NBP. Jest bowiem, jak na razie, pierwszym przykładem podobnego przebiccia na polskich monetach wczesnośredniowiecznych z pierwszego etapu mennictwa państwa polskiego; przynajmniej w zakresie monet opisanych w literaturze numizmatycznej, pozostających w muzealnych i prywatnych kolekcjach lub wystawionych na polskich aukcjach.

Więcej o numizmatycznych sporach odnośnie do atrybucji i ikonografii średniowiecznych monet, o poprawianiu stempli i przebicciach wizerunków oraz o wczesnośredniowiecznych skarbach można przeczytać w najnowszych publikacjach prof. Stanisława Suchodolskiego i dr. hab. Mateusza Boguckiego, gdzie znajdują się także odnośniki do wcześniejszej literatury przedmiotu.

■ Eliza Walczak

Odkrywamy multimedia, otwieramy gabloty

Historia banknotów złotych 1919-1924

- od emisji do wprowadzenia do obiegu [str. 23-26](#)

Jak wprowadzano banknoty złotowe po odzyskaniu niepodległości. Lata 1919–1924

Ustawa o naprawie Skarbu uchwalona prawie jednomyślnie przez obie Izby! (...) Widocznie wszyscy już są dostatecznie przekonani, że tak dalej iść nie może, że życie wymaga natychmiastowej, gruntownej reformy skarbowej i walutowej, które nie mogą być przeprowadzane normalnie według długotrwałej procedury ustawodawczej, lecz wymagają postępowania szybkiego, śmiałego i uproszczonego, które by umożliwiło bezzwłoczne wykonanie powziętych decyzji.

Słowa te, pod datą 11 stycznia 1924 r., zapisał w swoich wspomnieniach pierwszy prezes Banku Polskiego SA, Stanisław Karpiński¹. W tym samym dniu sejm uchwalił, a prezydent podpisał ustawę o naprawie skarbu państwa i reformie walutowej. Formalne podstawy nowego ustroju pieniężnego przygotowano w błyskawicznym tempie w ciągu zaledwie kilku miesięcy: 20 stycznia rząd Władysława Grabskiego wydał rozporządzenie w sprawie systemu monetarnego oraz ustanowienia statutu banku emisyjnego, a 14 kwietnia ukazało się rozporządzenie o zmianie ustroju pieniężnego. Wskazywało ono, że *począwszy od 1 lipca 1924 r. marka polska przestaje być prawnym środkiem płatniczym. Poczynając od dnia 1 czerwca 1924 r. Skarb Państwa przystąpi do wymiany marek polskich na bilety Banku Polskiego oraz monety względnie bilety zdawkowe. Obowiązek dokonywania wymiany ustaje z dniem 31 maja 1925 r.*²

Ministerstwo Skarbu już od początku 1919 r. przygotowywało się do wprowadzenia nowej waluty i powołania instytucji emisyjnej – Banku Polskiego SA. Z uwagi na trudności polityczne i społeczno-ekonomiczne reforma systemu pieniężnego została jednak zrealizowana dopiero 5 lat później.

Niezwłocznie po przyjęciu przez Sejm w dniu 28 lutego 1919 r. ustawy określającej nazwę polskiej waluty przedstawiciele Ministerstwa Skarbu złożyli zamówienie na druk banknotów złotych we Francji i Anglii. Na początku 1919 r. zlecono produkcję biletów o nominacjach 1, 2, 5, 10, 20 i 50 zł drukarni Banku Francji w Paryżu i drukarni

w Clermont-Ferrand w środkowej Francji. Druk banknotów w tym kraju mieli nadzorować Zygmunt Chamiec, członek dyrekcji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej i Aleksander Tupalski – dyrektor naczelny Państwowych Zakładów Graficznych w Warszawie. Tupalski uczestniczył następnie w odbiorze wyprodukowanych biletów. Pozostałe nominały banknotów – 100, 500, 1000 i 5000 zł – zamówiono w firmie Waterlow and Sons w Londynie. Kwestię wyglądu polskich pieniędzy papierowych pozostawiono w rękach grafików zatrudnionych w drukarniach mających wykonać banknoty. Do zamówienia dołączono jednak fotografie znanych portretów Tadeusza Kościuszki i księcia Józefa Poniatowskiego – dwóch bohaterów polskich walk narodowyzwoleńczych.

Przedłużająca się produkcja biletów utrudniała szybkie wdrożenie reformy walutowej. Banknoty z emisji francuskiej były drukowane na cienkim papierze techniką typografii, z kolei bilety wykonywane w Anglii drukowano na grubszym papierze techniką litografii. Nominały od 10 do 5000 zł zostały zabezpieczone znakiem wodnym umiejscowionym wielotonowym³ z wizerunkiem Tadeusza Kościuszki. Portret przywódcy insurekcji kościuszkowskiej (według grafiki Antoniego Oleszczyńskiego) był umieszczony również na przedniej stronie niemal wszystkich banknotów tej serii (z wyjątkiem nominału 5 złotych, na którym widniał wizerunek ks. Józefa Poniatowskiego). Z tego powodu serię tę często nazywa się emisją kościuszkowską. Co ciekawe, najwyższe nominały banknotów złotych z 1919 r. – 1000 i 5000 złotych – w ogóle nie weszły do obiegu. Jednym z powodów była zbyt wysoka wartość nominalna tych biletów, nieodpowiadająca ówczesnemu zapotrzebowaniu rynku. Ponadto, cztery tysiące sztuk

¹ Stanisław Karpiński, „Pamiętniki dziesięciolecia 1915–1924”, Warszawa 1931, s. 314–315.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz. U. 1924 nr 34, poz. 351.

³ Znak wodny wielotonowy to znak o łagodnym przejściu waloru od jasnego do ciemnego; znak wodny umiejscowiony to taki, który położony jest w ściśle określonym miejscu.

Odkrywamy multimedia, otwieramy gabloty

Banknot 1000 zł, 28 lutego 1919 r. to prawdziwy numizmatyczny rarytas. Podobnie jak banknot o nominale 5000 zł nigdy nie wszedł do obiegu. Podczas II wojny światowej banknoty 1000 zł zostały prawdopodobnie dopuszczone do obiegu jako wypłaty żołdu dla oficerów. Jeden z nich został odnaleziony przy oficerze zamordowanym w Katyniu. Banknot był ukryty w podwójnej żelówce jego buta.

Zbiory NBP

banknotów o nominale 1000 zł zostały zniszczone podczas transportu morskiego z Londynu do Gdańska w 1920 r. Skrzynie z banknotami wyrzucili ze statków angielscy dokerzy, którzy sądzą, że ładunek płynący do Polski zawiera broń dla polskich żołnierzy walczących z bolszewikami. Banknoty o nominatach 1000 i 5000 zł, które ostatecznie trafiły do Polski, były przechowywane w skarbcu Banku Polskiego SA do września 1939 r., a następnie – wraz z Bankiem – zostały ewakuowane na zamek w Dubnie (na Wołyniu). Tylko część z nich udało się zachować.

Nie znamy nazwisk projektantów banknotów emisji z 1919 r.; zapewne byli nimi graficy pracujący w drukarniach, które realizowały zamówienie Ministerstwa Skarbu. Jedynie na banknocie o nominale 10 złotych

autor projektu – Ad. Giralton – umieścił swoje nazwisko⁴. Bilety złotowe z 1919 r. charakteryzują się dość spójnym schematem graficznym. Symbolikę historyczną przywołują portrety Tadeusza Kościuszki i księcia Poniatowskiego, a także wizerunek Orła Białego, wzorowany na jego renesansowym wyobrażeniu z czasów Zygmunta II Augusta. Ikonografię banknotów uzupełniają liczne dekoracyjne motywy roślinne, rozetki, palmy (stylizowane liście palmy) i muszle, a także symbole odwołujące się do współczesnego rozwoju gospodarczego – rolnictwa (snopy zboża z kłosami, płody rolne, owoce), przemysłu (koło zębate) i handlu (kaduceusz).

⁴ Znane są również nazwiska artystów, którzy przygotowali drzeworyty do produkcji banknotu 10 złotych z 1919 r.: stronę przednią wykonali E. Deloche i Ch. Clément, stronę odwrotną – Eugène Gaspé z Paryża.

Przykłady błędnych zapisów daty na banknotach pierwszej emisji z 28 lutego 1919 r. (1 zł, 5 zł, 500 zł).

Zbiory NBP

Banknot 10 zł, 28 lutego 1919 r. – jedyny banknot z 1919 r., na którym widnieją nazwiska projektanta i rytowników (dolne marginesy po prawej i lewej stronie). Bilet z klauzulą prawną zapisaną na fioletowym tle ostatecznie nie wszedł do obiegu. Z datą 28 lutego 1919 r. wprowadzono jego drugą wersję – z przeprojektowaną grafiką klauzuli, czytelniejszą z uwagi na bardziej kontrastowe tło i większą czcionkę. Banknot ten, wyemitowany po raz kolejny z datą 15 lipca 1924 r. i opatrzonej poprawioną klauzulą prawną (na rdzawobrazowym tle), jest uznawany za jeden z najrzadszych banknotów z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Zbiory NBP

Przyglądając się nieco uważniej poszczególnym banknotom złotowym z 1919 r., można również dostrzec różne błędy i nieścisłości w ich treści. Bilety wydrukowane z datą 28 lutego 1919 r. były np. opatrzone podpisami ówczesnych dyrektorów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, którzy nie weszli w skład władz Banku Polskiego SA w 1924 r. W celu rozstrzygnięcia wątpliwości prawnych Komitet Organizacyjny Banku powołał komisję rzeczoznawców. Ekspertsi orzekli, że podpisy na banknotach złotowych nie stanowią przeszkody do wprowadzenia ich do obiegu, jeżeli tylko Bank Polski SA uznaje je za swoje

zobowiązania. Stwierdzono ponadto, że emisję banknotów należy uważać za dokonaną z chwilą puszczenia biletów w obieg.

Niefortunne i stylistycznie błędne okazało się również sformułowanie, które pojawiło się w klauzuli prawnej banknotów z 1919 r. Jej treść głosiła bowiem, że „podrabianie biletów i współdziałanie w ich rozpowszechnianiu karane jest ciężkim więzieniem”, co mogło sugerować odpowiedzialność karną kierownictwa Banku Polskiego i wszystkich kasjerów wydających banknoty (!). Słaby nadzór strony polskiej nad

Aresztowanie właścicielki 5 banknotów 1000 zł.

Do oddziału Komunalnej Kasy Oszczędności przy Górnej Widzie w Poznaniu zgłosiła się w ub. piątek 5 bm. pewna kobieta i przedkładając banknot 1000 zł., zapytała czy bilet posiada wartość. Banknot 1000 złotowy wywołał duże poruszenie netylko w oddziale K. K. O. na Wildzie, ale również i w centrali Kasy przy ul. Nowej. Tamże stwierdzono, że banknot pochodzi z emisji biletów 1000 złotych, którą drukowała dla Banku Polskiego mennica londyńska. Banknoty te nosily datę 28 lutego 1919. Z przesłanych biletów do Polski skradziono część w Gdańsku wobec czego Bank Polski nie emitował zamówionej w Anglii przesyłki. W związku z powyższym najwyższą wartością polskich banknotów są emitowane przez Bank Polski 500 złotych.

Sprawą tysiączłotówki zajęły się energicznie władze policyjne, które po przeprowadzeniu rewizji w mieszkaniu u kobiety zgłaszającej się z bezwartościowym banknotem znalazły u niej jeszcze 4 dalsze identyczne 1000 złotych. Właścicielkę 1000 złotych banknotów aresztowano.

„Dziennik Poznański”, Nr 31 z 9 lutego 1937 r., str. 4

Źródło: polona.pl

produkcją biletów w zagranicznych drukarniach spowodował, że na niektórych nominałach pojawiły się również... błędy ortograficzne, polegające na niewłaściwym użyciu wielkiej litery.

Banknoty o nominałach od 1 zł do 500 zł, z datą emisji 28 lutego 1919 r., weszły do obiegu w dniu otwarcia Banku Polskiego SA, tj. 28 kwietnia 1924 r. Marki polskie wymieniano na złote w relacji 1 zł za 1,8 mln marek. Wprowadzone do obiegu bilety o nominale 1 złotego i 2 zł były w zasadzie biletami zdawkowymi⁵, choć w 1919 r. planowano je wprowadzić jako pełnoprawne banknoty. łącznie przygotowano zapas biletów złotych o wartości ponad 6 miliardów złotych. Opis

⁵ Bilet zdawkowy to pieniądz papierowy tymczasowo zastępujący monety, których mennica nie zdążyła jeszcze wybić. W 1924 r. wprowadzono do obiegu bilety zdawkowe (z datą 28 kwietnia 1924 r.) o nominałach 1, 5, 10, 20 i 50 groszy.

ich szaty graficznej opublikowano w Monitorze Polskim 23 kwietnia 1924 r., w komunikacie Banku Polskiego SA.

Jak wspominał w swych pamiętnikach Stanisław Karpiński pod datą 16 lutego 1924 r.: *Szczęśliwie skończył się przewóz z magazynów bankowych na Nowogrodzkiej do skarbcza w PKKP 1347 skrzyń z biletami złotowymi, dostarczonymi jeszcze w 1919 r. i 1920 r. z Londynu i Paryża. Obecnie odbywa się przeliczanie, sortowanie i banderolowanie w paczki po 100 sztuk. A jest tego mnóstwo: 127 i pół miliona sztuk!*⁶.

Obieg pieniężny nowej waluty szybko wzrastał i już w lipcu 1924 r. okazało się, że brakuje banknotów o niższych nominałach – 5, 10 i 20 zł. W tej sytuacji zdecydowano o wprowadzeniu drugiej emisji tych biletów, z datą 15 lipca 1924 r. Drukowano je w Warszawie, wykorzystując francuskie klisze, na papierze krajowym oraz przywiezionym z Francji wraz z biletami poprzedniej emisji. Nie zmieniono ich szaty graficznej, jednak skorygowano kilka elementów: wprowadzono nową datę emisji, uaktualniono podpisy władz Banku Polskiego SA, zabezpieczono znakiem wodnym banknot o nominale 5 zł oraz zmieniono treść klauzuli prawnej. Głosiła ona teraz, że „podrabianie biletów, usiłowanie podrabiania, puszczenie w obieg lub usiłowanie puszczenia w obieg podobionych biletów podlega karom wymienionym w art. 50-m statutu Banku”.

Większość banknotów wprowadzonych do obiegu 28 kwietnia 1924 r. została wycofana do końca 1929 r. Banknoty o nominałach 100 i 500 zł usunęły z obiegu dopiero niemieckie władze okupacyjne pod koniec stycznia 1940 r.

■ Anna Brzyska

⁶ Stanisław Karpiński, „Pamiętniki dziesięciolecia 1915–1924”, Warszawa 1931, s. 326.

Bankoteka

Magazyn Centrum Pieniądza NBP
im. Sławomira S. Skrzypka

Wydawca:

Departament Edukacji i Wydawnictw

Adres:

ul. Świętokrzyska 11/21,
00-919 Warszawa
tel. 22 185 25 25
centrumpieniadza@nbp.pl

Redakcja:

Stanisław Gorący
Współpraca: Anna Brzyska, Marta Dulnicz,
Marlena Koter, Marcin Madejski, Antonina
Marnic, Katarzyna M. Rokosz, Adam Skręta,
Mateusz Sora, Iwona Stefaniak, Eliza Walczak

Fotografie:

W. Dąbkowski,
J. Wownysz – NBP, K. Słomka,
Zbiory NBP, Wikipedia Commons
Opracowanie graficzne:
Piotr Kotela

NBP

Centrum Pieniądza
im. Sławomira S. Skrzypka

Zapraszamy

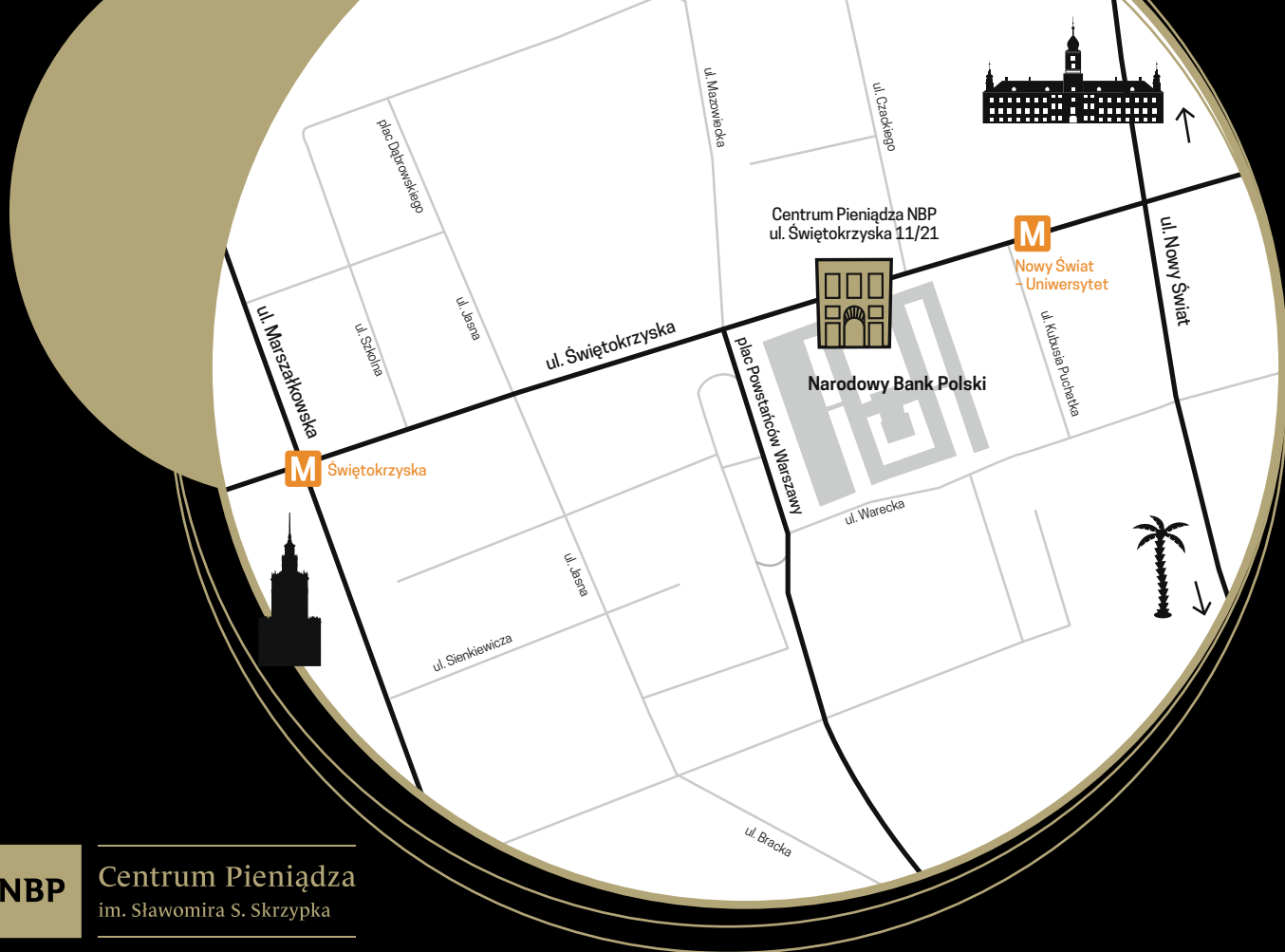
wtorek – środa 10–18
czwartek – 10–20
piątek – niedziela 10–18
poniedziałek – nieczynne

ul. Świętokrzyska 11/21
00-919 Warszawa

Rezerwacje dla grup zorganizowanych: 22 185 25 25
Zwiedzanie indywidualne nie wymaga rezerwacji

Wstęp bezpłatny!

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Poznaj fascynujący świat pieniądza!

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza